

SAPLANA
|
GINEBRED
TRADUINT
BOECI

per NOLASC REBULL

Fra Pere Saplana era un dominic del segle XIV, mort l'any 1365, i, així mateix fra Antoni Ginebreda o Genebreda, que, probablement de la diòcesi de Girona, morí a Barcelona l'any 1418 (1).

Tots dos dominics estan relacionats amb la traducció catalana del **de consolatione** de Boeci, traducció que, impresa, fou publicada per Marian Aguiló, sota el títol de **Libre de consolació de Philosophia** l'any 1873 a Barcelona.

Abans, però, Pròsper de Bofarull l'any 1857, a Barcelona (2), donava a conèixer un llarg fragment que, indicat com de Boeci, no apareixia de quina obra era, ço que ha estat causa sens dubte que el dit fragment no hagi cridat l'atenció dels autors de literatures catalanes, almenys de les que tenim ara a l'abast: les de Josep Comerma i Vilanova, Manuel Garcia i

(1) Fra José Mª Coll, OP: **Tres escritores dominicos gerundenses del siglo XIV, en lengua vernácula**, Fr. Arnaldo Simó, Fr. Antonio Ginebreda y Fr. Juan Romeu. Tirat-

ge apart de "Anales del Instituto de Estudios Gerundenses", 1949, pàgs. 2-32.

(2) **Documentos literarios en antigua lengua catalana (siglos XIV y XV)**.

Silvestre, Joan Ruiz i Calonja, Jordi Rubió i Balaguer i Martí de Riquer.

Amb tot, en arranjar els apunts presos per la lectura de dos textos de l'obra, hem trobat que ja mossèn Josep Vives dóna fe de tal fragment d'una manera i posa que el manuscrit que el conté forma part del fons que de Ripoll anà a raure a l'Arxiu Reial de Barcelona (3).

No sabem, però, que s'hagi fet una confrontació de tal fragment amb el text de Ginebreda. D'ací deu venir, almenys en part, la vaguetat amb què es parla de Sapllana i Ginebreda sobre aquest punt. I diem en part, perquè deu haver-hi contribuït, i no pas poc, Ginebreda mateix, quan afirma: "Venç-me a les mans lo scrit lo qual sent Thomás d'Aquí (...) féu sobre lo libre de Boeci de Consolació; (...) e fuyt molt induït a traslladar lo dit libre en romanç catalanesc" (4).

Sigui com sigui la cosa, no té res d'estrany que Ruiz i Calonja digui: "Fra Antoni Ginebreda, traductor de l'obra de Boeci **de consolatione philosophie**, tan divulgada, la versió de la qual, atribuïda també, almenys en part, a fra Pere Sapllana" (5).

Així mateix, Rubió i Balaguer escriu: "El traductor fou el dominic Antoni (sic) Sapllana i l'altre dominic Antoni Ginebreda (...), completa la traducció" (6).

Riquer es limita a posar: "El traductor, Sapllana o Ginebreda" (7).

I un escriptor anònim ha declarat, no sabem amb quin

(3) **Un llegendari hagiogràfic català**

(Ms. Ripoll 113) en *Estudis Romànics*, vol. X, Barcelona, 1962, pàgs. 255-271.

(4) **Ginebreda**, pàg. 3.

(5) **Joan Ruiz i Calonja :Història de la literatura catalana**, pàg. 192, Barcelona, 1954.

(6) **Jordi Rubió i Balaguer: Literatura catalana**, pàg. 718, en *Historia general de las literaturas hispánicas*, I, Barcelona, 1949.

(7) **M. de Riquer: Història de la literatura catalana**, II, pàg. 462, Barcelona, 1964.

fonament, llavors que es refereix al manuscrit: "Sembla que fra Ginebreda és l'autor de la traducció al català del tractat **de consolatione** de Boeci. Alguns manuscrits atribueixen la versió a un altre dominicà, Pere Sapllana" (8).

Per aquestes citacions es manifesta la incertesa dels qui hi han dedicat alguna o algunes línies, qui amb precaució, qui amb no tanta.

Una comparació d'ambdues traduccions ens farà veure llur caràcter i, així mateix, llur relació amb l'original llatí.

El fragment de Bofarull es divideix en capítols, sense inspirar-se aquests en la distribució de l'original, i sense que en la distribució s'endevini la idea rectora; d'on ha escrit l'il·lustre arxiver: "La matèria que enclou aquest fragment té marcats de tant en tant uns espais, que devien ésser destinats per ocupar-los amb el número respectiu dels capítols en què es divideix, de què devia haver-se oblidat sens dubte l'escrivà, exceptuant-hi els espais cinquè, sisè i vuitè on efectivament es llegeix la paraula **capítol** amb el número que per ordre correspon a cada un. Advertim, doncs, que hem omplert els espais en què s'ometeren les indicacions suara dites amb les que els correspondrien; i fem això tant perquè es noti millor la distribució de la matèria com perquè es vegi clarament que el tros que falta al començament ha d'ésser tan sols una petita part del capítol primer" (9). Fidelitat de Bofarull a un text infidel; i és que tal divisió en realitat no és una traducció que correspongui verament al llatí.

De fet el text de Boeci està dividit en cinc llibres, cada un dels quals conté poesies —metres diu el llatí—, seguides sempre, una per una, d'un comentari intitulat "prosa", ja que realment és en prosa. Res d'això no apareix al fragment fet

(8) *Diccionari biogràfic*, II, pàg. 322, Barcelona, 1968.

(9) Bofarull, p. 395, nota 2.

conèixer per Bofarull i, en canvi, semblants divisions i subdivisions es comproven al text de Ginebreda en què, de més a més, les poesies o metres així com les prosas van tothora encapçalades per un argument, el qual igualment manca al fragment en qüestió. Ara, quant al cos restant de l'obra, les coincidències de tots dos textos catalans quasi són absolutes; les diferències, en llur majoria, són bastant explicables. Comencem, doncs, les confrontacions:

Escriu Boeci:

Carmina qui quondam studio florente peregi,
flebilis, heu! moestus cogor inire modos.

Ecce mihi laceras dictant scribenda Camenae,
et veris elegi flectibus ora rigant.

Has saltem nullus potuit pervincere terror
ne nostrum comites prosequerentur iter. (10)

El fragment de Bofarull ho transforma així: "Ay las! jo, qui solia ésser (sic) estudi he qui he feyts molts llibres e diverses dictats e que he tresladats molts llibres de philosophia de grec en latí, com la methafísica de Aristòtil e la arismèticha de Nithomachi, pare del dit Aristòtil, mentre jo era en la flor del meu estudi, estant en gran benança, ay las! ara-m cové de fer dictats de plant e de dolor per los quals puxa mostrar la mia misèria, regant ab làgremes de plor vertader la mia cara. E, jatseria que-m hajan tolt tot ço que jo posseyà, emperò no-m han posendes tolre les mies sciències, ans aquelles me acompanyaran e no-s pertiran de mi e aquelles soles són companyia mia" (11).

I Ginebreda ho diu d'aquesta manera: "Jo, las! qui solia ésser en gran estudi, e qui he fets molts e diverses dictats e molts llibres, e qui he transladats molts llibres de philosophia

(10) Migne, PL, tom 63, pàgs. 581-582.

(11) Bofarull, pàgs. 396-397.

de grech en latí, axí com la Methafísica de Aristòtil, e la Arismeticha de Nicommachi, pare de Aristòtil, mentre era en la flor del meu estudi e estant en gran benança, ay las! are-m cové a fer dictats de plant e de dolor per los quals mostra la mia misèria, regant ab làgremes e ab plors vertaders la mia cara. E, jassia que.m hagen tolt tot quant havia, emperò no m-an pogudes tolre les mies sciències, ans tots temps me acompanyaran e no.s partiran de mi, e no.m ha romasa altra companyia" (12).

En comparar entre ells els textos acabats d'adduir, es comprova que totes dues versions catalanes tendeixen clarament a una reelaboració del llatí més que no pas a ésser-ne un ver trasllat més o menys exacte. Totes dues versions, encara, barregen al text de Boeci el comentari dit de Sant Tomàs per Ginebreda, i s'hi veu no menys clarament que aquest no fa sinó seguir, amb lleus modificacions, la forma com es presenta el fragment de Bofarull. I aquestes són les maneres que es constaten incessantment en la confrontació del fragment amb el text de Ginebreda i de les dues traduccions catalanes respecte a l'obra de Boeci.

Continua encara el comentari, que hom no acaba de discernir si ací, com en d'altres llocs, constitueix un cas apart o no, sens dubte a causa de la forma com incrustada com el presenten els manuscrits i, en consonància amb aquests, com el publiquen Bofarull i Aguiló.

Cal insistir en el tema per veure amb major seguretat el que és tan propi del caràcter de tot el fragment i de l'apropiament que se'n féu Ginebreda: traducció ampliada, interpretativa i, en part, dispersada pel comentari. Diu, doncs, Boeci:

(12) Ginebreda, p. 14.

Gloria felicis olim viridisque inventae,
 solantur moesti nunc mea fata senis
 Venit enim properata malis inopina senectus,
 et dolor aetatem iussit vertice cani,
 Et tremit effeto corpore laxo cutis. (13)

Tals versos al fragment de Bofarull foren els següents:

"En après, Boheci fa comperació del seu temps passat present dient aytais peraules: Ay, mesquí! la glòria de la mia benanança que é haüda en los temps passats e la verdor del meu jovent, ara.m són tornats en desolació dels meus fets (sic) en la mia triste veylera". Notats que compara lo jovent a verdor; car axí com planta, quant és bé vert, mostra que deu bé aprofitar en fruyts, axí la persona, cant en son jovent comença ben faent bones obres e virtuoses e.s garda de mal, demostra que deu ésser bona e profitosa, plasent a Déu e a gents. E per aquesta rahó Boeci en son jovent era estat bo e virtuós e ara en se veylea se veyla en tristor e havia major rahó de plànyer, per què dehia: 'Ara, en aquest temps, per los mals que sofrir m'és venguda soptosa veylea, la qual se apar en açò car soptosament són tornat canut e magre e rugat'" (14).

Prossegueix el comentari; i com que el **tremet** i el **cutis** de l'original no consten en la traducció, no deixen, però, d'aparèixer al comentari, bé que aquest ja no és obra del traductor català. Això dóna una major idea de quin caràcter té la versió. Cal copiar, doncs, el passatge pertinent del comentari traduït on fan cap, a llur manera, tal verb i tal substantiu llatins que en la traducció dels versos no han trobat lloc malgrat l'amplificació catalana: "E, axí mateix, per ço car dolor toll a hom la sabor de les viandes, per ço lo dit Boeci no podia ben menyar, per què tornà rugat e tremolós, per ço car per defaliment

(13) **Migne**, ibídem, pàgs. 583-584.

(14) **Bofarull**, pàgs. 397-398.

de vianda la pell del hom no compleix, ne la persona no pot haver força". (15)

Ginebreda escriurà això mateix, amb un calc que no se'n separa sinó una mica per una sensible articulació millor de caire estilístic en uns pocs punts: "Per què lo dit Boeci dehia que les sciències eren la sua companyia, e fa comparació del temps passat al present, dient aytals paraules: 'O mesquí, la glòria de la mia benanança que he haüda en lo temps passat, en la verdor del meu jovent, are.m som (sic) tornats en desolació dels meus fats en la mia trista vellesa? On és notadora cosa que acompaia lo jovent a verdor, per tal com, axí com la planta ben vert mostra que deu ben profitar en fruyts, axí la persona, quant en lo jovent comença de fer obres bones e virtuoses e.s guarda de mal, mostra que deu ésser molt bona e profitosa. Per què, quant lo dit Boeci en son jovent fos bo e virtuós e ara si mateix vege en dolor en sa vellesa, havia rahó de major tristor, per què dehia: 'Ara, en aquest temps, après lo dit jovent, per los mals que soffir e per la tristor m'és venguda soptosa vellesa, la qual mostre en aquestes coses, car soptosament són tornat canut, magre e rugat'". (16)

I el darrer passatge acabat de copiar del fragment és reproduït més o menys igual, ara com gairebé sempre, per Ginebreda: "E per ço, axí mateix, car la dolor toll a hom la sabor de les viandes e lo plaer, lo dit Boeci no podia ben menjar, per què era rugat e li tremolava la persona; e, per tal com per deffalliment la pell del hom no.s compleix, per ço ell tornà tot rugat". (17)

Nogensmenys hi ha un aspecte intrigant: és el de pocs casos, però tanmateix existents, en què Ginebreda s'aparta notòriament del fragment per ajuntar-s'hi després de bell nou.

(15) Idem, pàg. 398.

(16) **Ginebreda**, pàg. 15.

(17) Idem, pàg. 16.

Un cas. Al fragment s'escriu: "Per les dites letres, ço és, P e T, són enteses dues coses, ço és, principi e terme, e la I deu ésser ab l'altre, car poch valria començar la cosa, si no la termenava hom. E, axí com aquell qui vest, es comença a vestir les faldes e puis vest lo cabeç e, axí, vest tota la vestadura, quant de les faldes és vengut al cabeç, tot en axí del principi ab grasons, ço és, poch a poch aconseguex hom lo terma, ço és a saber, començant obres virtuoses e meylorant en aqueles, havent conexença de les coses en guisa que depuis, finalment, puxa pujar a la contemplació divinal on aurà clara conexença sens migà e sens triga". (18).

Feble correspondència d'aquesta citació ara feta del fragment són les poques línies següents de Ginebreda: "Per les dues letres, ço és, P e T, són enteses dues parts de sciència, ço és, pràtica, la qual dóna conexença manual, que en greguesch és appellada **praxis**, e comença per P; la segona és speculativa, la qual en greguesch és apellada **Theoricha**, e comença per T". (19).

El fragment, en canvi, manca de les línies de Ginebreda: "E, per ço car les arts poètiques se acostumaven de recitar en una casa de Roma appellada **theatrum**, en la qual havia en la mig una casa petita appellada **scena**, per aquesta rahó la philosophia dix de les arts poètiques (...)" (20)

Una diferència ben notable ha començat a existir amb el pròleg, que, breu i un poc mutilat al fragment, resulta bastant més llarg i força ple d'erudició en Ginebreda, ultra el parell de pàgines que, preliminars, constitueixen l'endrega de l'autor i traductor, endrega amb punts obscurs que més endavant s'assenyalaran.

Les pàgines de Ginebreda, quant a l'aspecte de la tra-

(18) Bofarull, pàg. 402.

(19) Ginebreda, pàg. 20.

(20) Idem, pàg. 22.

ducció, es conformen en general a la del fragment. Se n'acaben d'indicar algunes, poques, diferències de gran relleu; però n'hi ha d'altres encara que semblen obeir una major preocupació per l'estil de part de Ginebreda. Aquest a vegades modifica un tant les frases del seu antecessor i, a vegades també, hi posa més paraules o bé sinònims. Així, es llegeix al fragment: "Eres posat en gran fortalea de virtuts, al qual nós havíem dades moltes bones armes, les quals, si no haguesses lançades e desesparades, te hagiren virtuosament defensat e no fores estat vensut. Digues-me tu al qual tantes gràcias havem fetes, ¿coneys-me? ¿per què calles? Parla ab mi. Deman-te si calles per vergonya e per esgleyament; car, certes, més amaria que calasses per vergonya, car la vergonya no tol la rahó ne lo seny. Esgleyament empatxa lo sen e l'enteniment; mas, segons que jo conech, a tu pren axí espaordiment". (21)

Doncs bé; aquest tros del fragment es presenta treballat així per Ginebreda: "E eres posat en gran fortalea de virtuts e de cors virtuos, al qual nós havem dades tantes bones armes, les quals, si no haguesses lençades e desesparades, te hagueren fortment e virtuosa deffensat e no fores estat vençut. Digues-me tu, al qual havem fetes tantes gràcies, ¿coneys-me? ¿callas? Parla ab mi, digues-me: ¿callas per vergonya o per esglaiment? Certes, més amaria que per vergonya callasses que si per espahordiment callaves, car vergonya no toll la rahó ne lo seny, e esglaiment empatxa lo seny e l'enteniment; mas, segons jo veig, espahordiment te pren e t fa callar". (22)

Aquest signi estilístic de fer més bella la frase o frases, posant-hi en pràctica els sinònims o formes intensives, la gradació i la disposició més harmoniosa, ens portaria ara massa

(21) Bofarull, pàg. 407.

(22) Ginebreda, pàg. 25.

lluny; però no el devem passar completament per alt. Als exemples donats, afegim-n'hi alguns altres interessants.

Al fragment es diu: "E axí com lo metge comença a donar al malalt medecines leugeres e, en après, les dóna pus forts segons que à obs, per ço car les forts farien mudaments massa soptoses, per aquesta rahó la philosophia tench semblant manera en guarir Boeci, consolant-lo de les sues peraules, començà'l a rependre suau e legerament, guardant-lo en la cara". (23)

Ginebreda dirà això mateix clarament retocat: "E, axí com lo metge comença a donar al malalt medicines leugeres e, en après, forts e, puys, pus forts, per tal com les pus forts massa farien pus fort e soptós mudament, per què seria perill al malalt, car natura no sosté mudaments soptosos; per rahó d'açò philosophia començà legerament e suau en rependre Boeci. Per què, guardant-lo en la cara (...)". (24)

Es diu al fragment: "Car bé.t deu remembrar ço que has vist (...) féu un libre de unitat de Déu en lo qual prova per manifestes rahons que (...) dient que ell havia dit mal dels déus (...)". (25). Tals formes prenen un aire oratori, intensiu i explicatiu en la ploma de Ginebreda: "Car bé saps tu, o deus saber (...) féu un libre de Vnitat, en la qual provava per manifestes rahons e declarava que (...) dient que Sòcrates havia dit mal dels lurs déus e tots los havia vituperats". (26)

Ginebreda, en el seu propòsit d'amplificar poc o molt la seva prosa, arriba a caure en la tantologia. Així, la simple expressió del fragment "la embeleexen" (27), en ell esdevé ara la menys feliç "la embelleixen e la fan bella". (28)

D'altres punts podrien assenyalar-se respecte a la totalitat o no de Ginebreda relativament al fragment, així com els que concerneixen les seves amplificacions i l'ús de mots més o

(23) Bofarull, pàgs. 406-407.

(24) Ginebreda, pàg. 25.

(25) Bofarull, pàg. 409.

(26) Ginebreda, pàg. 28.

(27) Bofarull, pàg. 402.

(28) Ginebreda, pàg. 19.

menys sinònims. Però convé de remarcar, així mateix, que Ginebreda, en la seva cura constant a ben escriure, no s'oblida de l'hipèrbaton i de l'harmonia del període.

Quant a l'hipèrbaton, la lectura atenta de bastants dels trossos fins ara presentats, comparant-los amb els del fragment, ho evidencien. I, sota aquest aspecte, s'ha de recalcar com Ginebreda, més que no pas el fragment, bé que no pas absolutament, tendeix a posar els adverbis i complements circumstancials davant el verb, si aquest és en un temps simple, i a interposar els adverbis si aquest és en un temps compost, sense imprimir violència a la frase.

Uns quants exemples: "massa farien" (29); "més amaria que per vergonya callasses que si per espahordiment callaves" (30); "soptosament morí" (31).

L'arrodoniment de la frase mou, encara, Ginebreda a fer-la acabar sovint en paraules planes, com es pot veure ací mateix en alguns dels textos portats a col·lació.

Un altre aspecte que separa Ginebreda del fragment en qüestió, és la major aparició d'arcaïsmes en aquest que no pas en aquell: feyts (32), benahuyrança (33), perfeyt (34), vestadures (35), grasons (36), malauthia (37), leyt (38) i ondes (39).

Després de tot, cal preguntar-se: ¿de quina ploma catalana eixí el fragment de què ara, ací, s'ha anat parlant?

Bofarull va limitar-se a consignar el nom de Boeci respecte a l'original llatí; però el text català corresponent, ultra una part, no gaire extensa, representant e's versos i prosa llatins, duu també la versió del comentari llarg temps atribuït a Sant Tomàs. La comparació del dit fragment amb el text res-

(29) **Ginebreda**, pàg. 25.

(30) *Idem*, pàg. 25.

(31) *Idem*, pàg. 29.

(32) **Bofarull**, pàgs. 396 i 401.

(33) *Idem*, pàg. 399.

(34) *Idem*, pàg. 400.

(35) *Idem*, pàg. 400.

(36) *Idem*, pàg. 400.

(37) *Idem*, pàg. 406.

(38) *Idem*, pàg. 406.

(39) *Idem*, pàg. 411.

pectiu de Ginebreda indica una gran semblança que, al més sovint, esdevé una identitat. Hi ha, certament, diferències; aquestes, però, quan són d'estil, es poden atribuir a la prouja de bendir de Ginebreda. És ací on cal veure, segons el nostre albir, la relació del fragment, potser de Sapllana, amb l'obra de Ginebreda.

Cap al principi d'aquest treball hem presentat el pensament de diversos tractadistes sobre semblant relació, apuntada però deixada en completa imprecisió i, sobretot sense cap mena de prova. Hom diria que aquests tals han anat copiant-se la incertesa, l'un darrera l'altre; almenys tal és la impressió.

En fi, ¿és que Sapllana traduí tota l'obra aquesta de Boeci o tan sols una part? I, si fou tan sols una part, ¿on cal posar els termes? Per ara no sabem veure, bon tros se'n falta, la qüestió. Únicament es comprova que Ginebreda té una grandíssima part de contacte amb el fragment.

Massó i Torrents cita com a hipotètica l'afirmació d'A. Pagès sobre Jaume March, com si aquest, en comptes d'haver llegit l'obra de Boeci en llatí, ho hagués fet en la traducció de Pere Sapllana. Per tot el que fins ara se sap, Massó i Torrents no s'aventura sobre l'afusió imprecisa de Jaume March (40).

Tampoc no desfan el nus, és a dir, la imprecisió que plana sobre el fragment, o millor dit, sobre el treball de Sapllana respecte a l'obra de Boeci, els germans Carreras i Artau (41), quan, seguint Schiff, parlen d'una traducció castellana del llibre de Boeci damunt la versió catalana de Pere Sapllana. Potser tal versió castellana ajudaria a aclarir poc o molt el cas;

(40) Jaume Massó i Torrents, *Reperi-
tori de l'antiga literatura catalana*.
La poesia. Vol. I, pàg. 534. Bar-
celona, 1932.

(41) Tomás Carreras y Artau, Joaquín
Carreras y Artau, *Historia de la*

filosofía española, tom II, pàg.
625 i nota 41, i pàg. 630 i nota
56. La imprecisió sobre aquest
punt continua a l'article sobre
Boeci dins la Gran Enciclopèdia
Catalana, vol. III, pàg. 653.

però, parlant sincerament, hem de dir que cap dels diferents autors que ens ha estat donat de llegir sobre el cas present, no aporta cap prova fefaent, ço que no vol dir que aquesta no aparegui un dia o altre.

I, tenint en compte la important relació de Ginebreda amb el fragment publicat per Bofarull, tampoc no ens semblen prou veraces les paraules de Ginebreda quan diu que fou “enduït a transladar lo dit libre en romanç catalanesch”. I és que deixa de dir que, almenys en part, se serví ja d’una traducció catalana.

Nolasc Rebull